
Tvarosloví (Morfologie)

Slovesa

Slovesa

- jsou slova, která vyjadřují **děj**, tj. činnost (psát, opravit), **stav** (ležet, stát), nebo **změnu stavu** (zčervenat, zlepšit).
 - Slovesa se časují, určujeme u nich mluvnické kategorie - **osobu, číslo, způsob, čas, rod, vid dále třídu a vzor**.
 - Jsou plnovýznamovým slovním druhem a ve větě plní nejčastěji roli přísudku.
-

Slovesa plnovýznamová

- nesou význam samostatně - věcný i mluvnický.

Slovesa předmětová - potřebují doplnění předmětem, př.
koupit ovoce, docílit opaku.

Slovesa bezpředmětová - nepotřebují doplnění předmětem, př.
stát, sedět, jít.

Slovesa neplnovýznamová

- spojují se ve větě se slovesy plnovýznamovými.

Slovesa způsobová - mít (povinnost), muset, moci, smět, chtít, např. měl se vrátit, mohl by se zúčastnit, nechci zlobit, musíte se ozvat.

Slovesa fázová - označují různé fáze děje, začít, začínat, přestat, přestávat, např. přestaň plakat, začněte se učit. Způsobové a fázové významy lze kombinovat, např. musíte se začít učit.

Pomocná slovesa - být, mít - tvoří se jimi složené tvary slovesné, např. byl bych zavolaal, máme zaseto, mají vymalováno, bude nakupovat.

Slovesa sponová - spojují jmenný přísudek s podmětem. Jsou to slovesa být, bývat, stát se, stávat se, např. babička je zdravá, řeky bývaly čisté, přání se stalo skutečností, stává se z ní krasavice. Za sponové sloveso se považuje v některých případech také sloveso mít, např. ředitele máme rozumného, mladý houslista má úspěch.

Slovesné tvary

- 1) Slovesné tvary jednoduché - vyjadřují všechny mluvnické kategorie tvarem jednoho slova, např. měřím, naměříte, měř, měřit.
 - 2) Slovesné tvary složené - vyjadřují mluvnické kategorie více slovy, např. budu měřit, měřil jsem, je naměřeno, měřil bych, byl bych měřil.
 - 3) Zvratná slovesa - zvratná podoba slovesa je slovesný tvar složený z významového slovesa zvratného zájmena se/si, např. mýt se (tj. sebe), koupím si (sobě)
-

Přechodníky

- jsou tvary knižní a užívá se jich převážně v psaných projevech. Přechodníky mají tři tvary: pro rod mužský, ženský a střední a společný tvar pro množné číslo všech rodů.
- **Rozlišujeme:**
 - 1) Přechodník přítomný
 - 2) Přechodník minulý

Přechodníky některých sloves ustrnuly a staly se příslovci, např. soudě/soudíc, nedbaje/nedbajíc, chtě/chtíc, nebo předložkou, např. vyjma.

Přechodník přítomný

- vyjadřuje děj probíhající současně s dějem přísudkového slovesa, tvoří se zpravidla od sloves nedokonavých.

U sloves zakončených ve 3. osobě množného čísla na -ou užíváme koncovky:	U sloves zakončených ve 3. os. mn. č. na -í užíváme koncovky:
-a (jsa, čta, tiskna, např. Dědeček čta knihu nevnímal okolí.) -ouc (jsouc, čtouc, tisknouc, např. Eva tisknouc kotě.) -ouce (jsouce, čtouce, tisknouce, např. Děti jsouce volány k večeři.)	-e (zpívaje, prchaje, např. Kos vytrvale zpívaje.) -íc (zpívajíc, prchajíc, např. Jana prchajíc před deštěm.) -íce (zpívajíce, prchajíce, např. Dívka tleskajíce výkonům herců.)

Přechodník minulý

- vyjadřuje děj předcházející před dějem přísudkového slovesa, tvoří se od sloves dokonavých.

Je-li v přídělní minulém před -l samohláska, tvoří se koncovkami:	Je-li v přídělní minulém před -l souhláska, tvoří se koncovkami:
<ul style="list-style-type: none">-v (probudiv, posilniv, např. Posilniv se horkým čajem.)-vši (probudivši, posilnivši, např. Probudivši se v dračím doupěti.)-vše (probudivše, posilnivše, např. Spatřivše ozbrojené jezdce.)	<ul style="list-style-type: none">-bez koncovky (přines)-ši (přinesši, např. Přinesši domů kotě.)-še (přivedše, např. Přivedše koně do stáje.)

Osoba a číslo

Osoba	Číslo jednotné	Číslo množné
1.	já	my
2.	ty	vy
3.	on, ona, ono	oni, ony, ona

V některých případech dochází k nesouladu mezi osobou a číslem:

- a) vykání - užívá se k vyjádření úcty.
 - b) tzv. onikání - př. Budou tak laskav, přijedou zase příští týden.
 - c) tzv. onkání - pro oslovení podřízené osoby, př. Podala mi trochu vody, Aničko.
 - d) plurál majestátní - mluvčí o sobě mluví v první osobě mn. č., př. My, Kazisvět VI.
 - e) plurál autorský - tzv. plurál skromnosti, mluvčí o sobě mluví v 1. os. mn. č., užívá se hlavně v odborné lit., př. Vycházeli jsme z.....
-

Způsob

- hodnotí vztah mluvčího ke sdělované skutečnosti.
 - Slovesa mají trojí způsob:
 - 1) **Oznamovací** - vyjadřuje reálný děj v minulosti, přítomnosti a budoucnosti.
 - 2) **Rozkazovací** - vyjadřuje výzvu, výstrahu, rozkaz, prosbu, pobídnutí. Tvoří se pouze v 2. os. č. j. (těš se), v 1. os. č. mn. (těšme se) a ve 2. os. č. j. (těšte se).
 - 3) **Podmiňovací** - vyjadřuje děj možný nebo děj, který se může uskutečnit za urč. podmínky.
-

1) Podmiňovací způsob přítomný

- vyjadřují děj možný, uskutečnitelný v přítomnosti nebo budoucnosti, např. Chtěl bych se naučit správně česky.
- Podmiňovací způsob přítomný se tvoří ze zvláštních tvarů slovesa být a z příčestí minulého významového slovesa.

Osoba	Číslo jednotné	Číslo množné
1.	četl bych, těšil bych se	četli bychom, těšili bychom se
2.	četl bys, těšil by ses	četli by, těšili by se
3.	četl by, těšil by se	četli by, těšili by se

2) Podmiňovací způsob minulý

- vyjadřuje děj v minulosti možný, ale neuskutečněný nebo neuskutečnitelný, např. Byl bych je rád navštívil, kdyby byli tak brzy neodjeli domů.
- Podmiňovací způsob minulý se tvoří z podmiň. zp. slovesa být a z příčestí minulého významového slovesa.

Osoba	Číslo jednotné	Číslo množné
1.	byl bych (býval) četl, byl bych se (býval) těšil	byli bychom (bývali) četli, byli bychom se (bývali) těšili
2.	byl bys (býval) četl, byl by ses (býval) těšil	byli byste (bývali) četli, byli byste se (bývali) těšili
3.	<u>byl by (býval) četl, byl by se (býval) těšil</u>	<u>byli by (bývali) četli, byli by se (bývali) těšili</u>

Jediné správné tvary podmiňovacího způsobu

- **2. os. jednotného čísla**

volal bys, abys volal, kdybys volal

smál by ses, aby ses smál, kdyby ses smál

přál by sis, aby sis přál, kdyby sis přál

- **1. os. množného čísla**

volali bychom, abychom volali, kdybychom volali

smáli bychom se, abychom se smáli, kdybychom se smáli

přáli bychom si, abychom si přáli, kdybychom si přáli

- **2. osoba množného čísla**

volali byste, abyste volali, kdybyste volali

smáli byste se, abyste se smáli, kdybyste se smáli

přáli byste si, abyste si přáli, kdybyste si přáli

Čas

Slovesný čas vyjadřuje, ve které době se slovesný děj koná.

Rozlišujeme:

- 1) **Přítomný** - vyjadřují děj, který se odehrává v přítomnosti, př. pozoruji, snažím se.
 - 2) **Minulý** - vyjadřuje děj, který se odehrál v minulosti, př. pozoroval, snažili jsme se.
 - 3) **Budoucí** - vyjadřuje děj, který se uskuteční nebo bude ukončen v budoucnosti.
Slovesa dokonavá a nedokonavá tvoří budoucí čas různým způsobem:
 - a) Slovesa dokonavá - vyjadřují budoucí děj tvarem budoucího času slovesa být a infinitivem významového slovesa, př. budu číst, budeme sledovat.
 - b) Slovesa nedokonavá - vyjadřují budoucí děj tvarem budoucího času slovesa být a infinitivem významového slovesa, např. budu číst, budeme sledovat. Někdy můžeme vyjádřit budoucí čas pomocí předpony po- (pů-), např. poletím, půjdu.
-

Slovesný vid

- vyjadřuje, že sloveso má dvě (někdy i tři) podoby se stejným věcným významem, které se liší ukončeností nebo neukončeností děje. Rozlišujeme tak slovesa vidu **nedokonavého** a slovesa vidu **dokonavého**.
-

Slovesa nedokonavá

- vyjadřují děj, který trval, trvá nebo bude trvat, děj neukončený, probíhající, neohraničený. Vyjadřují tedy minulost, přítomnost i budoucnost, např. zlobil jsem - zlobím - budu zlobit.
 - Budoucí čas u nich tvoříme tvarem složeným z budoucího času slovesa být a infinitivu významového slovesa, např. budu jíst, budu končit, budu psát.
 - U některých sloves nedokonavých s významem pohybu se budoucí čas vyjadřuje tvarem jednoduchým s předponou po- (pů-), např. půjdu, poběžím, povezu, porostu. Od těchto sloves nelze utvořit infinitiv ani minulý čas.
-

Slovesa dokonavá

- vyjadřují děj, který je nějak ohraničený, ukončený. Tvoříme u nich pouze čas minulý a budoucí, např.

skončil jsem - skončím

dal jsem - dám

zaspíval jsem - zaspívám

- Tvary přítomného času těchto sloves označují už budoucnost, budoucí čas se tedy tvoří jednoduchým tvarem, např. vyzdobím, vznikne, uvaří, přečteme si.
- Tvoří se často ze sloves nedokonavých spojením s předponou, např. počítat - vypočítat, zpívat - dozpívat.

Přidáním přípony může vzniknout opět sloveso nedokonavé, např. šít - vyšít - vyšívát.

Slovesa dokonavá a nedokonavá, která se liší jen videm, vytvářejí tzv. vidové dvojice, např. připojit - připojovat, hodit - házet, napustit - napouštět.

Některá slovesa jsou jen nedokonavá, např. mít, moci, umět, zdát se, jmenovat se, klečít, jiná jen dokonavá, např. zaslechnout, vybouřit se, zahlédnout, uhodit, nadchnout.

Slovesný rod

- **rod činný** - vyjadřuje, co činí podmět, sloveso je v rodě činném, je-li původcem děje (činnosti) podmět, např. Rodiče svým dětem uzavřeli smlouvu o stavebním spoření. (rodiče=uzavřeli)
 - **rod trpný** - vyjadřuje děj, který činí někdo jiný než podmět věty, sloveso je v rodě trpném, je-li původce děje jiným větným členem, nebo je dokonce nevyjádřený, např. Vaše smlouva o stavebním spoření byla (rodiči) uzavřena před dvěma lety. (smlouva=byla uzavřena)
-

Rod trpný

- se obvykle tvoří jen od sloves předmětových, a to dvěma způsoby:

a) **opisným tvarem trpným**, skládá se z příčestí trpného a z tvarů slovesa být (bývat), např.

Osoba	Číslo jednotné	Číslo množné
1.	byl jsem, jsem, budu (léčen)	byli jsme, jsme budeme (léčení)
2.	byl jsi, jsi, budeš (léčen)	byli jste, jste, budete (léčení)
3.	byl, je, bude (léčen)	byli, jsou, budou (léčení)

Rod trpný

Podobně lze vytvořit i tvary podmiňovacího způsobu přítomného i minulého. Např. byl bych léčen, byl bych býval léčen.

Infinitiv má podobu složeného tvaru: být léčen.

b) zvratnou podobu slovesa, tj. tvarem 3. osoby j. i mn. čísla činného rodu se zvratným zájmenem se, např. V televizi se vysílá nový český seriál.

Slovesné třídy a vzory

Podle zakončení 3. osoby j. čísla přítomného času rozdělujeme pravidelná slovesa do pěti tříd:

1) Slovesa 1. třídy:

3. os. č. j.		Příčestí minulé	Infinitiv
tvrdé vzory	nes-e ber-e	nes-l bra-l	unést brát
měkké vzory	maž-e peč-e tř-e	maza-l pek-l tře-l	mazat péci, péct třít

2) Slovesa 2. třídy:

Patří sem slovesa zakončená ve 3. osobě č. j. přítomného času na -ne.

3. os. č. j.	Příčestí min.	Infinitiv
tisk-ne	tisk-l	tisknout
mi-ne	mi-nu-l	minout
zač-ne	zača-l	začít

Slovesa 3. třídy

Patří sem slovesa zakončená ve 3. os. č. j. přítomného času na -je.

3. os. č. j.	Příčestí min.	Infinitiv
kry-je	kry-l	krýt
kupu-je	kup-ova-l	kupovat

Slovesa 4. třídy

Patří sem slovesa zakončená v 3. os. č. j. přítomného času na -í.

3. os. č. j.	Rozkazovac í způsob	3. os. č. mn.	Příčestí min.	Infinitiv
pros-í	pros	pros-í	prosi-l	prosit
trp-í	trp	trp-í	trpě-l	trpět
sáz-í	sáz-ej	sáz-ejí/sáz-í	sáze-l	sázet

Slovesa 5. třídy

Patří sem slovesa zakončená ve 3. osobě č. j. přít. času na -á:

3. os. č. j.	Příčestí min.	Infinitiv
děl-á	děla-l	dělat

Nepravidelná slovesa

Mezi nepravidelná slovesa patří slovesa, která se odlišují od vzorů pěti slovesných tříd. Jsou to slovesa **být, chtít, jíst, vědět, vidět, jít, mít**.

Cvičení

Napište slovesné tvary podle zadání:

	1.os., č.mn., podm. zp. přít.	2.os., č.j., podm. zp. přít.	1.os., č.j., pod. způsob min.	2.os., č.mn., podm. zp. min.
přát si				
chtít				
smát se				

Klíč:

přáli bychom si - přál by sis- byl bych si přál - byli byste si přáli
chtěli bychom - chtěl bys - byl bych chtěl - byli byste chtěli
smáli bychom se - smál by ses - byl bych se smál - byli byste se
smáli

Cvičení:

Ve větách vyhledej slovesa, určete u nich slovesný rod.

Utvořte nové věty tak, aby se slovesný rod změnil.

Ten obrázek pověsíme v předsíni. Sláma z polí už je odvezena. Naše roubená chalupa byla postavena prarodiči. Jirka bude očkován proti žloutence. Některé příklady nejsou dopočítány. Ta polévka nebyla dochucena. Všechno prádlo bylo vyžehleno. Všechny slohové práce byly odevzdány.

Klíč:

**Ve větách vyhledej slovesa, určete u nich slovesný rod.
Utvořte nové věty tak, aby se slovesný rod změnil.**

Ten obrázek **pověsíme** (r. činný) v předsíni. Sláma z polí už **je odvezena** (r. trpný). Naše roubená chalupa **byla postavena** (r. trpný) prarodiči. Jirka **bude očkován** (r. trpný) proti žloutence. Některé příklady **nejsou dopočítány** (r. trpný). Ta polévka **nebyla dochucena** (r. trpný). Všechno prádlo **bylo vyžehleno** (r. trpný). Všechny slohové práce **byly odevzdány** (r. trpný).

U následujících slovesných tvarů určete osobu, číslo, způsob, čas a rod:

je přesazen

nekřič

budou umyty

byli bychom poučeni

budou si hrát

zeptejte se

odešli jste

byl by si přál

Klíč:

je přesazen – 3. os., č. j., zp. oznam., č. přít., rod trpný;

budou umyty – 3. os., č. mn., zp. oznam., č. bud., rod trpný;

byly bychom poučeni – 1. os., č. mn., zp. podm. přít., č. neurčujeme, rod trpný;

budou hrát – 3. os., č. mn., zp. oznam., č. bud., rod činný;

zeptejte se – 2. os., č. mn., zp. rozkaz., č. neurčujeme, rod činný;

odešli jste – 2. os., č. mn., zp. oznam., č. min., rod činný;

byl by si přál – 3. os., č. j., zp. podm. min., č. neurčujeme, rod činný;

nekřič – 2. os., č. j., zp. rozkaz., č. neurčujeme., rod činný

Určete slovesný vid:

připravit se, omlouvat se, sledovat, sečíst, slepit, chovat,
zaplatit, ztrácet, vařit, malovat, jezdit, nakrájet, uschnout,
zahrát si, zlepšit se, smáli se, schovali se,

Klíč:

připravit se (D), omlouvat se (N), sledovat (N), sečíst (D), slepit (D), chovat (N), zaplatit (D), ztrácet (N), vařit (N), malovat (N), jezdit (N), nakrájet (D), uschnout (D), zahrát si (D), zlepšil se (D), smáli se (N), schovali se (D), nastrouháme (D), polepši se (D), upekla (D), zavařujeme (N), lituji (N), rozplakal se (D), umýval se (N)

Určete slovesný vid následujících sloves a utvořte k nim vidovou dvojici.

roznést

zastašovat

přičítat

namotat

zalepovat

schovávat

promlouvat

omluvil se

přejedla se

opravit

přitlouct

oživovali jste

přišít

doučujeme

Klíč:

roznést (D, roznášet), zastrašovat (N, zastrašit), přičítat (N, přičíst),
namotat (D, namotávat), zalepovat (N, zalepit), schovávat (N,
schovat), promlouvat (N, promluvit), omluvil se (D, omlouval se),
přejedla se (D, přejídala se), opravit (D, opravovat), přitlouct (D,
přitloukat), oživovali jste (N, oživili jste), přišít (D, přišívát),
doučujeme (N, doučíme), předčítali (N, -), odhadni (D, odhaduj),
utíráme (N, utřeme), zalezla (D, zalézala), přistupují (N, přistoupí),
dokázali (D, dokazovali), zlepšíme (D, zlepšujeme), odneseš (D,
odnášíš), přežijí (D, přežívají), rozmotáváme (N, rozmotáme), pokryli
(D, pokrývali), dopíšu (D, dopisují), rozkrajují (N, rozkrájí)

Vyhledejte v textu slovesa a určete jejich vid, třídu a vzor:

Leží-li kočka v únoru na slunci, jistě v březnu poleze za kamna. Déšť svaté Žofie švestky ubije. Svatá Žofie políčka často zalije. Pláče-li Medard, i ječmen zapláče. Vavřinec ukazuje, jaký podzim nastupuje. Ozve-li se v září hrom, zasype sníh každý strom. Po svaté Tereze mráz po střeách leze. Když na Dušičky jasné počasí panuje, příchod zimy to oznamuje. Lucie noci upije, ale dne nepřidá. Když mrzne prvního prosince, vyschne nejedna studnice.

Klíč:

leží (N, 4., trpí), poleze (N, 1., nese), ubije (D, 3., kryje), zalije (D, 3., kryje), pláče (N, 1., maže), zapláče (D, 1., maže), ukazuje (N, 3., kupuje), nastupuje (N, 3., kupuje), ozve se (D, 1., bere), zasype (D, 1., bere), leze (N, 1., nese), panuje (N, 3., kupuje), oznamuje (N, 3., kupuje), upije (D, 3., kryje), nepřidá (D, 5., dělá), mrzne (N, 2., tiskne), vyschne (D, 2., tiskne).

Vyhledejte v textu přechodníky minulé.

bruncvík, pomstiv se za nevděčnost, nechal pobitých, vyšel rychle ven a chystal se hned na cestu. Otevřev železná vrata, nabral si potravu, zlata a drahého kamení, naložil vše na koráb, a vzav milého lva, vydal se vesele na cestu. Loď šťastně vyplula a Bruncvík zamířil domů, do vlasti.

Klíč:

pomstiv (se), otevřev, vzav

V 1. sloupci nahradte určitý tvar slovesa přechodníkem přítomným a ve 2. sloupci přechodníkem minulým.

Kočka ležela na bříšku a tiše předla.

Když se učesal, vyrazil do škola.

Jirka spěchal domů a usmíval se.

Když se vrátili, o všem nám vyprávěli.

Batole drželo lahvičku a pilo z ní mléko.

Když všechno vypočítala, šla ven.

Chlapci utíkali domů a vesele si zpívali.

Když dítě zahodilo hračku, začalo plakat.

Matka seděla a hladila děti po vlasech.

Když to uslyšel, velice se rozzlobil.

Klíč:

Kočka, ležíc na bříšku, tiše předla.

Jirka, spěchaje domů, se usmíval.

Batole, držíc lahvičku, pilo z ní mléko.

Chlapci, utíkající domů, vesele si zpívali.

Matka sedíc hladila děti po vlasech.

Učesav se vyrazil do školy.

Vrátivše se o všem nám vyprávěli.

Vypočítavši všechno, šla ven.

Dítě, zahodivši hračku, začalo plakat.

Uslyšev to, velice se rozzlobil.
